

Жадько К.С.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки підприємств,
Університет митної справи та фінансів

Сірко А.Ю.

аспірант кафедри економіки підприємств,
Університет митної справи та фінансів

ДІАГНОСТИКА СТАНУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті обґрунтовано актуальність діагностики в сучасних умовах господарювання. Виокремлено чинники, які створюють підґрунтя для наукового осмислення необхідності зміни підходів до аналізування результатів діяльності підприємства та оцінювання ресурсного потенціалу, обґрунтовано основні її принципи, етапи та завдання, а також запропоновано власне бачення застосування економічної діагностики в процесі управління підприємством.

Ключові слова: діагностика, економічна діагностика, фінансові показники, економічний аналіз, фінансова діагностика.

В статье обоснована актуальность диагностики в современных условиях хозяйствования. Выделены факторы, которые создают почву для научного осмысления необходимости изменения подходов к анализу результатов деятельности предприятия и оцениванию ресурсного потенциала, обоснованы основные ее принципы, этапы и задания, а также предложено собственное видение применения экономической диагностики в процессе управления предприятием.

Ключевые слова: диагностика, экономическая диагностика, финансовые показатели, экономический анализ, финансовая диагностика.

Zhadko K.S., Sirko A.Y. DIAGNOSIS OF THE STATE OF ECONOMIC ACTIVITY OF THE SUBJECT OF BUSINESS

The article substantiates the relevance of diagnostics in modern conditions of management. The factors that create the basis for scientific understanding of the need to change the approaches to the analysis of the results of the enterprise and assessment of the resource potential, the substantiation of its main principles, stages and objectives, as well as the actual vision of the application of economic diagnostics in the process of management of the enterprise is proposed. A market economy and a change in business forms place new problems for business entities, one of which is to ensure the economic stability of development. Therefore, diagnostics of the state of economic activity of the subject of management is necessary not only for themselves, but also for the partners who take direct part in their activities. The level of economic development requires an entity to adhere to certain rules for successful functioning in a market environment. This leads to the application of various methods of economic and financial analysis to assess their activities when making managerial decisions. It is in these circumstances that the timeliness of certain features becomes apparent, indicating the degree of development of the enterprise at a certain point in time with the help of the coverage of the most detailed and reliable information. These circumstances contribute to the search for new approaches to studying the state of economic entities and the emergence of economic diagnosis as a new way of evaluating analytical information. In addition, its application allows timely detection of additional reserves of enterprise development or indicate their absence. Consequently, economic diagnostics should be used in the management of enterprises continuously since it can detect new trends in the entity requiring changes in the operational management of its financial and economic activity. It focuses on enterprise internal users, as used primary information should wear detailed and confidential. As the process of studying the state entity on the basis of statistical analysis and synthesis of information for timely detection of shortcomings and benefits of development to a certain stage at a certain time span diagnosis allows the widest possible cover issues facing the company. It is also playing an important role in choosing the method of valuation of the enterprise and favors economic diagnosis compared with other approaches and analysis of economic information.

Key words: diagnostics, economic diagnostics, financial indicators, economic analysis, financial diagnostics.

Постановка проблеми. Рівень розвитку економіки вимагає від суб'єкта господарювання дотримання певних правил для успішного функціонування в ринковому середовищі. Це зумовлює застосування різних методів економічного та фінансового аналізу для оцінювання їх діяльності під час прийняття управлінських рішень. Саме в таких умовах актуальності набуває своєчасне виявлення певних ознак, що свідчать про ступінь розвитку підприємства в певний момент часу за допомогою охоплення найбільш детальної та достовірної інформації. Ці обставини сприяють пошуку нових підходів до вивчення стану суб'єктів господарювання, а також появі економічної діагностики як нового способу оцінювання аналітичної інформації. Крім того, її застосування дає змогу своєчасно виявити додаткові резерви розвитку підприємства або зазначити їх відсутність. Тому для кращого розуміння актуальності та сутності досліджуваного поняття варто зупинити увагу на розгляді та аналізі наукових видань, що висвітлюють це питання.

У сучасних умовах господарювання для підвищення результатів діяльності суб'єкта господарювання, тобто його прибутковості, фінансової стабільності та конкурентоспроможності, необхідно постійно контролювати всі аспекти діяльності. Проведення діагностики діяльності суб'єкта господарювання дасть змогу відстежити певні недоліки, запобігти їх розвитку та забезпечити підприємству стабільне функціонування.

Сутність діагностики діяльності суб'єкта господарювання полягає у визначенні та вивченні ознак, вимірюванні основних характеристик, що відображають стан технічних систем, економіки та фінансів суб'єкта господарювання, задля попередження можливих відхилень від сталих значень діяльності та запобігання порушень нормального режиму роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що теоретико-методологічні засади економічної діагностики стану підприємства викладені в працях вітчизняних та закордонних вчених. Зокрема, вивченню

актуальності та розкриттю сутності досліджуваного явища приділили увагу Г.О. Швиданенко, О.І. Олексик, А.І. Муравйов, А.П. Градов, В.І. Кузін, Н.Г. Данілочкіна, І.Д. Фаріон, О.О. Гетьман, В.М. Шаповал, Е.М. Коротков, А.А. Беляєв, Д.В. Валовий, А.С. Вартанов, І.Г. Сокиринська, З.Н. Соколовська, М.М. Глазов, В.А. Верба, Т.І. Решетняк, А.С. Воронков, Л.А. Костирко, Н.М. Євдокимов, А.В. Кирієнко, Н.В. Родіонов, Б. Коласс.

Мета статті полягає в уточненні поняття «діагностика стану господарської діяльності суб'єкта господарювання» та обґрунтуванні її основних принципів, етапів та завдань.

Виклад основного матеріалу. Ринкова економіка та зміна форм господарювання висуває перед суб'єктами господарювання нові проблеми, однією з яких є забезпечення економічної стабільності розвитку. Тому діагностика стану господарської діяльності суб'єкта господарювання необхідна не тільки для них самих, але й для партнерів, які беруть безпосередню участь у їх діяльності. Слід також мати на увазі, що фінансово стійке та конкурентоспроможне підприємство має переваги щодо залучення інвестицій, одержання кредитів, вибору споживачів та постачальників, а також є більш незалежним від несподіваних змін ринкової кон'юнктури.

Слід відзначити розбіжність та неоднозначність у думках дослідників цього питання, наслідком чого є поява великої кількості підходів та методик. Таким чином, більш детальне вивчення наукових положень щодо діагностики дасть змогу краще розглянути теоретичні аспекти та зробити практичні висновки.

Від визначення та оцінювання стану функціонування суб'єктів економічного процесу залежить розроблення комплексу профілактичних заходів, рекомендацій та процедур, спрямованих на поліпшення цього стану або попередження несприятливих для його функціонування ситуацій та подій у невизначеному ринковому середовищі. Тобто економічна діагностика повинна виступати як обґрунтована та достовірна процедура, від якої залежить подальший напрям дій суб'єкта

господарювання. Будь-який неправильно зроблений діагностичний висновок може звести нанівець усі зусилля та сподівання підприємства на ринку щодо пошуку стабільності чи кращих перспектив розвитку [1, с. 53].

Термін «діагностика» запозичений з грецької мови та в перекладі означає розпізнавання й визначення. Вживаючи цей термін, люди мають на увазі констатацію результатів дослідження суб'єкта господарювання, висновок за цими результатами на підставі показників, нормативів, характеристик тощо.

Частина дослідників взагалі ототожнює діагностику з аналізом (економічним або фінансовим), не виділяючи спеціальних функцій та задач власне діагностики як окремого етапу управління. Зокрема, Г.О. Швиданенко та О.І. Олексик, розглядаючи фінансову діагностику, акцентують увагу на фінансово-економічному аналізі діяльності підприємства. Автори вважають, що система діагностики базується на використанні алгоритмів, технологій, методів та показників економічного аналізу, тобто «економічна діагностика» та «економічний аналіз» є тотожними поняттями [2, с. 25].

Так, наприклад, А.І. Муравйов трактує діагностику як спосіб встановлення характеру збоїв нормального перебігу господарського процесу на підставі типових ознак, властивих тільки цьому об'єкту [3, с. 17]. Тобто автор акцентує увагу лише на аналізі та контролі відхилень від нормального перебігу господарської діяльності підприємства. Але це не розкриває повністю зміст діагностики, її потенційні можливості як сучасного управлінського інструмента. Подібними є трактування діагностики, надані іншими авторами. Зокрема, А.П. Градов, В.І. Кузін, Н.Г. Данілочкіна діагностику розглядають як напрям економічного аналізу, що дає змогу виявити характер порушення нормального перебігу економічних процесів на підприємстві [4, с. 24].

Як метод аналізу діагностику розглядає І.Д. Фаріон: «діагностика – це метод аналізу стану внутрішнього середовища організації, встановлення проблем, які спричиняють від-

хилення та деформації об'єкта від норми чи цілі, виявлення потенційно сильних та слабких сторін, що впливають на формування та реалізацію ефективної стратегії організації» [5, с. 8–9].

Досить цікавою щодо призначення діагностики є позиція таких дослідників, як О.О. Гетьман і В.М. Шаповал: «діагностика як спосіб розпізнавання соціально-економічної системи за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур і виявлення в них слабких ланок відноситься до методів непрямих досліджень» [6, с. 9]. Близькими є погляди Е.М. Короткова, А.А. Беляєва, Д.В. Валового, які розуміють під діагностикою визначення стану об'єкта, предмета явища або процесу управління через реалізацію комплексу дослідницьких процедур, пошук у них слабких ланок [7, с. 146].

З точки зору системного підходу діагностику, зокрема економічну, розглядають А.С. Варганов, І.Г. Сокиринська та З.Н. Соколовська, що дає змогу не тільки всебічно оцінювати стан об'єкта в умовах неповної інформації, але й виявляти проблеми його функціонування, а також визначати шляхи їх вирішення з огляду на зміни параметрів системи. А.С. Варганов, наприклад, вказує на істотні відмінності діагностики від аналізу, що не враховують багато авторів: «на відміну від економічного аналізу, який спрямований на вивчення динаміки економічних показників, діагностика дає змогу ще й виявляти структуру зв'язків між цими показниками, щільність та динаміку цих зв'язків» [8, с. 9]. Розглянувши основні аспекти проведення діагностики та зосередившись на такому методі досліджень, як апарат матриці зростання, автор зауважує, що тільки починається дослідження проблем діагностики загалом, що потребує значних методичних та прикладних розробок.

Отже, економічна діагностика – це процес розпізнавання та визначення кризових явищ у діяльності підприємства на основі помічених локальних змін, установлених залежностей, а також особливо помітних явищ поточної підприємницької діяльності.

Основними завданнями економічної діагностики є системне оцінювання результативності господарської діяльності за кілька періодів; виявлення факторів, які позитивно чи негативно вплинули на неї; визначення реальної фінансової стійкості підприємства загалом чи аспектів його платоспроможності, кредитоспроможності, інвестиційної привабливості зокрема.

На основі названих завдань доцільно визначити загальні принципи економічної діагностики (рис. 1).

Економічна діагностика близька до економічного аналізу, але економічний аналіз встановлює кількісне значення параметрів, виявляє відхилення від норми, а економічна діагностика суб'єкта господарювання орієнтована на проведення дослідження задля досягнення визначених цілей функціонування суб'єкта господарювання, способів їх досягнення, виявлення проблем та вибору варіантів їхнього розв'язання.

Діагностика розглядається як необхідний етап дослідження проблем, які мають місце в процесі життєдіяльності певної системи, що відбувається після виявлення проблеми в результаті контролю (спостереження за станом системи). Проведення діагностичного дослідження підприємства складається з наведених нижче етапів (рис. 2).

Для першого етапу характерне визначення об'єкта діагностики, предмета дослідження. Другий етап визначає системи показників (критеріїв), на основі яких проводиться діагностування. Третій етап передбачає виконання різних за ступенем складності аналітичних процедур. Четвертий етап є ідентифікацією стану об'єкта на основі вибраної системи показників (критеріїв). П'ятий етап передбачає застосування отриманої інформації в процесі управління. Шостому етапу притаманна перевірка результатів впровадження прийнятих рішень.

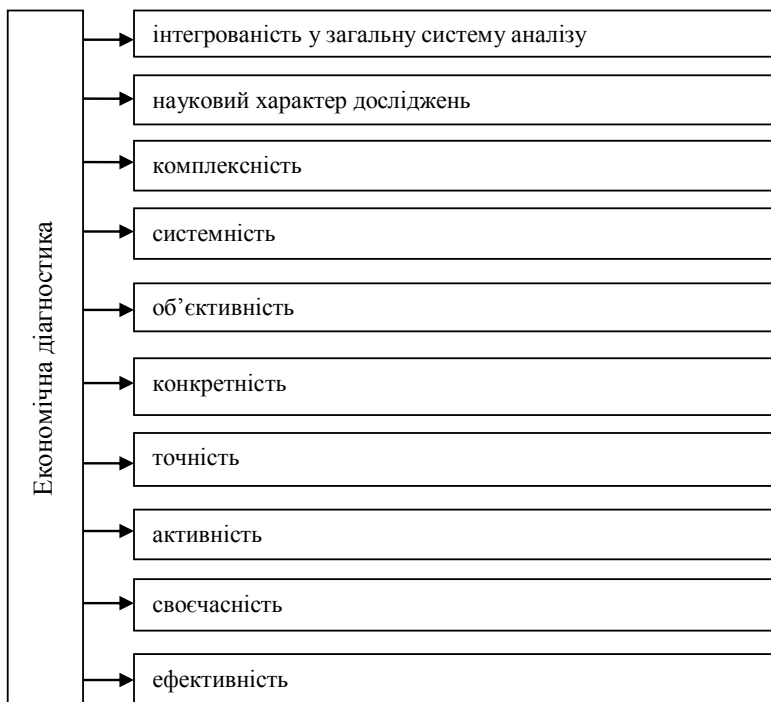

Рис. 1. Загальні принципи економічної діагностики підприємства

Джерело: розроблено автором

Рис. 2. Етапи діагностики підприємства

Джерело: розроблено автором

Під діагностикою М.М. Глазов розуміє «вчення про методи і принципи розпізнавання дисфункцій і постановку діагнозу об'єкта, що аналізується, з метою підвищення ефективності його функціонування, підвищення його життєздатності в умовах вільної конкуренції, вільного, нерегульованого ринку». Тут дослідник акцентує увагу на існуванні підприємства в умовах досконалої конкуренції [5, с. 8].

Розширюють межі діагностики та акцентують увагу на взаємозв'язку проблем підприємства В.А. Верба та Т.І. Решетняк. Дослідники розглядають діагностику як «процес детального та поглибленого аналізу проблем, виявлення факторів, що впливають на них, підготовки всієї необхідної інформації для прийняття рішення, а також виявлення головних аспектів взаємозв'язку між проблемами, загальними цілями та результатами діяльності підприємства» [9, с. 27].

З визначенням «аналіз виробничої (управлінської) діяльності» ототожнює діагностику А.Є. Воронкова, хоча вона виділяє задачі діагностики як набагато ширші за ті, що вирішує аналіз: основне завдання полягає в

тому, щоб «оцінити можливі наслідки управлінських рішень з точки зору ефективності системи загалом». Водночас зазначено, що діагностика діяльності підприємства спрямована «на встановлення й вивчення ознак, оцінку стану організаційної системи й виявлення проблем ефективного функціонування й розвитку організації, формування шляхів її рішення» [10, с. 42].

Розглянемо три форми організаційного процесу встановлення діагнозу, а саме аналітичну, експертну та імітаційну. Л.А. Костирко в монографії зазначає, що «на сучасному етапі сформувалось чотири напрями концепції діагностики: аналітична, інформаційна, антикризова, консультативно-дорадча» [11, с. 8]. Хоча надалі науковець розглядає ще два різновиди діагностики, а саме дослідницьку та управлінську. Інші науковці акцентують увагу на прогнозуванні після оцінювання стану діяльності підприємства, що вже відрізняє діагностику від звичайного аналізу. Зокрема, на думку Н.М. Євдокимова та А.В. Кирієнка, «підсумком діагностування є підготовка висновків про нинішній стан об'єкта і прогноз його змін у майбутньому» [12, с. 13].

Вони розглядають шість класифікаційних ознак економічної діагностики:

- 1) рівень досліджуваного об'єкта;
- 2) часовий діапазон дослідження;
- 3) періодичність проведення;
- 4) тематика й розуміння проблеми;
- 5) цільова спрямованість;
- 6) суб'єкти здійснення.

У низці робіт діагностику розглядають як частину оцінювання кризових ситуацій на підприємстві або етап антикризового менеджменту разом з маркетингом, антикризовим прогнозуванням та плануванням, прийняттям та організацією виконання антикризових процедур, контролем їх виконання, а також мотивацією та регулюванням виконання рішень. Н.В. Родіонова пропонує діагностику стану підприємства проводити з двох аспектів:

- 1) фінансове та техніко-економічне діагностування з економічної точки зору, що передбачає періодичне дослідження відповідних аспектів стану підприємства з метою уточнення тенденцій розвитку всіх видів діяльності, положення в траєкторії життєвого циклу, а також прийняття економічно та соціально обґрунтованих рішень для корегування;
- 2) організаційне діагностування як система методів, прийомів та методик виконання досліджень для визначення цілей функціонування суб'єкта господарювання, способу їх досягнення, виявлення проблем та вибору варіанта їх вирішення [13, с. 42].

Також варто звернути увагу на точку зору зарубіжних дослідників. Так, наприклад, Б. Коласс відзначає, що «займатися діагностикою – це означає розглядати фінансовий стан підприємства так, щоб виявити в динаміці симптоми явищ, які можуть затримати досягнення поставленої мети і вирішення завдань, піддаючи небезпеці плановану діяльність» [2, с. 43].

Бачимо, що робиться акцент на фінансових показниках, які потрібно досліджувати. Крім того, у працях науковців економічна діагностика прирівнюється до економічного аналізу. Визначаються єдині цілі та завдання економічної діагностики й економічного аналізу. Але незалежно від цього, ці два поняття

використовують окремо. Це підтверджує необхідність введення розмежувань у використання цих термінів.

Під діагностикою стану господарської діяльності підприємства варто розуміти комплекс аналітичних, дослідницьких, пошукових дій, спрямованих на визначення та попередження диспропорцій у виробничих, фінансових та управлінських процесах, використанні ресурсів та потенціалу підприємства, як наслідок, запобігання економічним кризам на підприємстві.

Метою діагностики є надання необхідних знань для прийняття рішення суб'єкта управління про використання різноманітного методологічного апарату та інструментарію для визначення стану об'єкта управління в невизначеному середовищі функціонування та розроблення комплексу заходів, спрямованих на поліпшення цього стану.

Діагностика виконує три функції:

- оціночна (визначення стану функціонування об'єкта управління);
- діагностична (виявлення можливих змін стану об'єкта);
- пошукова (визначення можливих заходів покращення або відновлення стану суб'єкта управління).

Основними завданнями діагностики стану діяльності підприємства, на наш погляд, є:

- 1) ідентифікація реального стану аналізованого суб'єкта господарювання;
- 2) дослідження складу та властивостей суб'єкта господарювання, його порівняння з відомими та антологічними базовими характеристиками, нормативними величинами;
- 3) виявлення змін у стані суб'єкта господарювання;
- 4) встановлення основних факторів, що викликали зміни в стані суб'єкта господарювання, а також облік їхнього впливу;
- 5) прогнозування основних тенденцій та дій для підвищення ефективності діяльності підприємства.

Вирішення цих завдань дає змогу менеджерам вчасно ідентифікувати можливі загрози та ускладнення в діяльності підприємства в нестабільному ринковому середо-

вищі, основі чого можна вживати своєчасних превентивних заходів щодо їх недопущення. Саме це й відіграє важливу роль під час вибору методу оцінювання підприємства та робить економічну діагностику більш привабливою порівняно з іншими підходами до аналізування та оброблення економічної інформації.

Висновки. Отже, економічна діагностика повинна застосовуватися в процесі управління підприємствами безперервно, оскільки вона дає змогу виявляти нові тенденції в роботі суб'єкта господарювання, що потребують внесення змін в оперативне управління його фінансовою та господарською діяльністю. Вона націлена на внутрішніх

користувачів підприємства, оскільки використовувана первинна інформація повинна мати детальний та конфіденційний характер. Як процес вивчення стану суб'єкта господарювання на основі аналізу та синтезу статистичної інформації з метою своєчасного виявлення недоліків та переваг його розвитку на певному етапі у визначений проміжок часу діагностика дає змогу якнайширше охопити проблемні питання, що постають на підприємстві. Саме це й відіграє важливу роль під час вибору методу оцінювання підприємства та робить економічну діагностику більш привабливою порівняно з іншими підходами до аналізування та оброблення економічної інформації.

Список використаних джерел:

1. Лук'янова В.В. Сучасний стан теоретичних основ діагностики діяльності підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. № 3. С. 52–58.
2. Швиданенко Г.О., Олексик О.І. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства: монографія. Київ: вид-во КНЕУ, 2002. 192 с.
3. Муравьев А.И. Теория экономического анализа: проблемы и решения. Москва: Финансы и статистика, 1998. 144 с.
4. Контролинг как инструмент управления предприятием / под ред. Н.Г. Данилочкиной. Москва: ЮНИТИ, 1999. 278 с.
5. Фаріон І.Д., Савчук Л.І., Жукевич С.М. Діагностика і економічний аналіз у сфері послуг: курс лекцій / за ред. І.Д. Фаріона. Тернопіль: Екон. думка, 2005. 260 с.
6. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економічна діагностика: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ: Центр навч. літ-ри, 2007. 307 с.
7. Коротков Э.М., Беляев А.А., Валовой Д.В. и др. Антикризисное управление: учебник для студ. вузов / под ред. Э.М. Короткова. Москва: ИНФРА-М, 2003. 431 с.
8. Варганов А.С. Экономическая диагностика деятельности предприятия: организация и методология. Москва: Финансы и статистика, 1991. 81 с.
9. Верба В.А., Решетняк Т.І. Організація консалтингової діяльності: навч. посіб. Київ: вид-во КНЕУ, 2000. 242 с.
10. Діагностика стану підприємства: теорія і практика: монографія / за заг. ред. А.Е. Воронкової. Харків: Інжек, 2006. 448 с.
11. Костырко Л.А. Диагностика потенциала финансово-экономической устойчивости предприятия: монография. Луганск: изд-во СЧУ им. В.И. Даля, 2004. 240 с.
12. Євдокимова Н.М., Кірієнко А.В. Економічна діагностика: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ: вид-во КНЕУ, 2005. 110 с.
13. Родионова Н.В. Антикризисный менеджмент. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 223 с.